Türk Dünyası Araştırmaları Sayı: 96 Haziran 1995

SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİ İÇERİSİNDE KADİM BİR ANADOLU ŞEHRİ

HADES (GÖYNÜK)

Dr. Said ÖZTÜRK

TAKDİM

İbn-i Halduncu görüşle ifade edersek, devletler ve toplumlar da bir organizma gibidir; doğarlar, büyürler, olgunlaşırlar ve ölürler. Bu sonucu hiçbir güç engelleyemez[1].

Tarihi süreç içerisinde muhtelif milletler, kavimler ve topluluklar devletler kurup, geniş alanlara hükmederek ihtişam ve zirvelere tırmanmışlar, nihayet bu ihtişam devrinin arkasından tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Bu gün ise sadece tarihi bir kıymet olarak anılmaktadırlar.

Günümüze kadar intikal etmiş veya edememiş her millet ve devletin siyasi, iktisadi, askeri hatta kültürel hedeflerinin belirlenmesinde, politikaların tesbitinde coğrafi mekan faktörünün yeri gözardı edilemez. Zira devletler stratejilerini konumlarına göre belirlerler[2].

Diğer taraftan, siyasi ve iktisadi konjuktüre bağlı olarak herhangi bir coğrafi mekan zamanla önem kazanıp stratejik bir mevki rolünü üstlendiği gibi, kaybedebilmektedir de.

Sosyolog Tuna'nın; "*Tarihin her döneminde konumu ve üzerinde yaşayan toplumların çevre ile gerçekleştirdikleri ilişkilerde, başarılı örgütlenmelere sahne*

1 İbn-i Haldun, *Mukaddime*, M.E.B. Yay, 2. baskı, İstanbul 1990, c. 1, sh. 431 v.d.

2 Fiziki çevreyi sosyal değişmede tek faktör olarak görenler, bütün sosyal hayatı coğrafi unsurlara bağlamaktadırlar. Bunlardan Ratzel, coğrafyayı adeta bir kader olarak görmektedir. Bkz. Mustafa Erkal, *Sosyoloji(Toplum Bilimi)*, 3. baskı, Filiz Kitabevi Yay. İst. 1987, sh. 21. Bediüzzaman, *Sünûhat* adlı eserinde Avrupa'nın ilerlemesinde fiziki faktörün ehemmiyetini vuzuhla kaydetmiştir. Bkz. Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, Dersaadet 1338.

olan Anadolu, şehirli bir özelliğe sahip olarak önemli bir yer tutmuştu. Üzerinde yer alan çeşitli uygarlıklar ve uygulanan farklı siyasetler sonucu elde edilen başarılar ölçüsünde şehirlerine sahip olan Anadolu'nun bir geçit ve bağlantı yeri olması nedeniyle, kurulan bağlantıların düğümlendiği yerlere göre şehirleri önem kazanmıştı. Anadolu'da uygulanan siyasete göre, geçit yerinin özellikleri açısından, çevre ile bağlantıların örgütlendiği noktalar yerine göre uç bölgelerde şehirlerin ortaya çıkmasına yol açmış yerine göre ise geçit noktalarının denetimine bağlı şehirler ortaya çıkmıştır"[3] cümlelerinde vurgulandığı gibi, Anadolu şehirlerinin ortaya çıkış ve gelişme sürecinde bu iki faktörün ve özellikle coğrafi faktörün ne denli bir önem taşıdığında kuşkumuz yoktur.

Bu çalışmanın konusu; stratejik önemini kaybetmesi nedeniyle Osmanlı döneminde sadece bir nahiye merkezi olarak kayıtlarda yer alan, fakat Osmanlı'ya takaddüm eden muhtelif İslam ve diğer devletlerde ve dönemlerde uzun asırlar boyunca önemli bir yerleşim merkezi ve stratejik bir mevki olma hüviyetini korumuş olan Hades'i (Göynük) bir makale çerçevesinde ele almaktır.

İSİM

Kaynaklarda Göynük'ün muhtelif ismi geçmektedir. Yunanlılarca "Adata", "Adatta" ismi ile tanınan Göynük; Osmanlı öncesi kaynaklarda "el-Hades", "Hades", "el-Hadesü'l-Hamra", "Göynük", "el-Mehdiyye", "el-Muhammediyye" olarak yer almaktadır. Bunlardan "el-Mehdiyye" ve "el-Muhammediye" adları fazla tutunamamış, dolayısıyla el-Hades, Hades isimleri iştihar bulmuştur[4]. Ancak Selçuklu Türkiyesinde Kolonea(Kogonya), Ab-ı Gem, Hadesü'l-Hamra gibi bir çok eski ve resmi adlar yazı dilinde devam ederken halk arasında hep Türkçe; Karahisar, Ilgın, Göksu, Göynük adları kullanılmıştır[5]. Osmanlı kayıtlarında da bu nedenle olsa gerek "Göynük" ismi kullanıla gelmiştir[6]. Günümüzde de bu isimle anılmaktadır.

Göynük isminin verilişine neden olan hadise şudur; Çukurovadaki Ermeni krallarından Konstantin 1258'de şehri alıp yakmış sonra da, müslüman beldelere ve tüccarlara zarar vermek için de şehri imar etmişti. Konstantin şehri zaptetmekle Anadolu ile Suriye arasında bağlantı kuran yolu denetimine almış bulunuyordu. Tüccardan elde ettiği gümrük vergisi ile mühim bir gelir elde ediyordu. Bu nedenle Memluk Sultanı Baybars 671

3 Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul 1987, s. 164.

4 Yakut el-Hamevi, *Kitab-ı Mu'cemu'l-Buldan*, Mısır, 1323/1906, c. 3, sh. 231-232, Ahmed b. Ali el-Kalkaşandi, *Subhu'l-A'şa Fi Sına'ati'l-İnşa*, Beyrut. (Tarihsiz.) c. 14 sh. 161. Ebi Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihu't-Taberi (Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk)* I-XI, Beyrut, (Tarihsiz,) c. 8. sh. 150, 202, 324; c. 9 sh. 612; c. 10 sh. 116, *İslam Ansiklopedisi*, Hades mad. c.5/1, sh. 42, Faruk Sümer, "El-Hades(Göynük) Şehri", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, sayı 81, Eylül 1993, sh.. 4,6,8.

5 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar yay. 2. baskı, İstanbul 1980, sh. 239.

6 Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tapu Tahrir Defteri*, No: 402. vrk. 908a, *Tapu-Tahrir Defteri* No: 998, vrk. 934 a, Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*. AÜ, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yay. Ankara 1988. c. 1, sh. 242.

(1272) yılında Halep askerini göndererek şehri tamamen tahrip etmiş, yaktırıp yıktırmıştır. Şehir o zamandan beri Göynük, yani Yanık adıyla anılmıştır[7].

COĞRAFİ KONUM

Gerek batı tarihçilerinin gerekse İslam tarihçilerinin eserlerinde sıkça bahsettikleri Hades'in mevkiini tayin hussunda yanıldıkları görülmektedir. Bu yanılgı çağdaş müelliflerin eserlerinde de görülmektedir. Hades hudutta bulunması dolayısıyla Araplarla Bizanslılar arasında geçen savaşlarda adına devamlı bir şekilde rastlanmaktadır. Konum olarak, doğudan batıya, güneyden kuzeye giden yolların kavşak noktası denebilecek bir mevkide idi. Özellikle kuzeyden gelen sarp ve geçitlerle dolu bir yolun çıkış yerinde bulunuyordu.

Hades(Göynük) günümüzde idari yapı olarak, K. Maraş ilimizin Pazarcık ilçesine bağlı bir köydür. İlçenin kuzeydoğu istikametinde ve arkasını toros dağ silsilesinin doğu uzantılarından olan dağa yaslamış olup, önünde münbit ve geniş ova ve göl bulunan bir coğrafi konuma sahiptir.

Tarihi kaynakların verdiği bilgiler çerçevesinde günümüzde Göynük adı ile anılan köyün, tarihi Hades şehrinin merkezi olmadığı anlaşılmaktadır. Şehrin kalıntıları da gözönünde bulundurulursa tarihi Hades şehrinin yerinin eski adı "Saray", yeni adı "Bozlar" olan köyün olması muhtemeldir. Saray köyü tam geçidin başında, Göynük köyü ise 4-5 km Saray'ın batısına düşmektedir. Osmanıl tahrir defterlerinde Olcan, bugün Küçükcerit olarak bilinen ve Saray'ın kuzeyinde bulunan köyün 500 m. kadar doğusundan çıkan Aksu çayı adı geçen geçitten geçmektedir[8]. Ancak, bugün zaman zaman kalıntılarına da rastlanan şehrin kalesinin Saray köyünün bulunduğu yerde, ahalinin yaşadığı şehir ise Göynük köyü ve civarı olması muhtemeldir.

Saray'ın güney batısında bugünkü Göynük, kuzey batısında Kuluyan, Mılıyan, Muhacir, doğusunda Abbasiye, Başpınar, İnekli ve Azaplı köyleri, kuzeyinde Küçükcerid köyü bulunmaktadır. Köyün doğusunda bulunan yerleşim merkezleri Aksu çayı ile ayrılmaktadır.

HATALAR

İslam Ansiklopedisinde bulunan "Hades" maddesinde; şehrin bundan altı asır önce harab olmasına bağlı olarak Hades mevkiinin hala tayin edilemediğini, herhalde diyor bu şehrin Aksu üzerinde İnekli civarında aranması icab edeceğini, Yakut el-Hamevi eserinde Nehrü'l-Huris adı ile

7 Kalkaşandi, a. g. e, c. 14, sh. 161, Faruk Sümer, a. g. m, sh. 4. *İslam Ansiklopedisi a. g. mad. Osmanlılarda "bac-ı rah" olarak Göynük geçidinden geçen tüccardan ve celepkeşandan yılda 40.000 akçe vergi almışlardır. Bak. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, a.g.e., c. 1 sh. 250.*

8 Aksu ile ilgili kayıtlarda şu ifadeler bulunmaktadır: "Mezraa-ı Olcan tâb-i Göynik el-mezbur Mar'aş karşusundan geçen Ağsu'nun menba'ıdır." Bkz.. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tapu Tahrir Defteri*, No: 402, sh. 913 (1526 tarihli).

gösterdiği Aksu'nun menbaının el-Hades gölü olduğu, İbn Serapion, nehrin şimdi Göynük-Göl, Azaplı-Göl ve Baş-Göl adları verilen birçok küçük göllerden geçtiğini v.b. ifadelerde Hades'in mevkiini ve Aksunun kaynağını tayin hususunda yanıldıkları görülmektedir[9].

Yine, Arap coğrafyacıları şehri Maraş'ın güneyine koydukları, buna istinat eden batılı kaynakların da yanıldıkları görülüyor. Hades Maraş'la Membiç[10] arasında gösterilmektedir[11]. Ramsay eserinde Adata olarak kaydettiği Hades hakkında Maraş'ın kuzeyinde Yarpuz'a giden geçidi muhafaza eden bir kale olduğundan söz ediyor. Halbuki müslüman hududundaki kaleleri bir sıra takip ederek zikrederken Malatya, Hades, Maraş, Haruniye v.b. şeklinde doğudan batıya bir çizgi takip ediyor[12]. Ramsay; Weil'in Hades'i Maraş ile Membiç arasında göstermekle yanıldığını söylerken kendi eserinin 333'ncü sahifesinde Hades'in Maraş'la Membiç arasında bir kala olduğunu, yani Maraş'ın güneyinde bulunduğunu, yukarıda da kaydettiğimiz gibi 308'nci sahifede ise Maraş'ın kuzeyinde yer aldığını belirtmekle Hades'in mevkiini tayin hususunda tutarsızlığa düşmüştür. Ancak Adata(Hades) ile Germanicia(Maraş) nın birbirinden ayrı, fakat birbirinden uzak olmayan ve aynı büyük doğu yolu üzerinde bulunan iki şehir olduğunu kaydediyor[13]. Bizans müellifleri de Hades'in Maraş'ın yanında olduğundan çok kere bahsetmişlerdir[14].

Adata ile Adana'nın telaffuzlarının birbirine yakın olması nedeni ile olsa gerek, Adata(Hades) nın Adana ile karıştırıldığı, Adata'nın Adapa şeklinde kaydedildiği de görülmektedir[15].

Refet Yinanç da Göynük'ü Maraş'ın güneyinde göstermekte ve "Dulkadir Beyliği" adlı değerli eserinin muhtelif yerlerinde zikretmektedir. Eserinden aldığımız şu cümlelerde sözkonusu yanlışlık tekrarlanmaktadır; "Antepten geçen Memluk ordusu önce Pazarcık'a vardı. Burada iki günlük istirahattan sonra Maraş'a doğru tekrar yola çıktı. Karla kaplı olduğu için Göynük geçidini geçemeyen Memluk Besni yoluyla Maraş'a ulaşmayı denedi. Nurhak dağı eteklerine varınca..."[16], "Maraşın güneyinde Göynük'de"[17], "Ma-

9 Hades, "*İslam Ansiklopedisi*, c. 5, 1. Kısım, sh. 42. Yakut el-Hamevi eserinde Nehrü-i-Huris (Aksu) hakkında; kaynağını Hades (Göynük) gölünden alır. Maraş kurbundan geçerek Ceyhan nehrine dökülür." Bkz. c. 8, sh. 339-340.

10 Membiç veya Membic, Kuzey Suriye'de bulunmaktadır. Haleb'in kuzeydoğusunda olup, buradan yaklaşık 50-60 km, Fırat nehrinden aşağı yukarı 15-18 km mesafede bulunan eski bir şehirdir. Bak. *İslam Ansiklopedisi*, Menbiç Mad. c. 7, sh. 704.

11 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Ter. Mihri Pektaş), İst. 1960, sh. 308.

12 W. M. Ramsay *a.g.e*, sh. 308. Yakut el-Hamevi de eserinde Hades'in Malatya, Sümeysat(Samsat) ve Maraş arasında bulunan sağlam bir kale olduğunu kaydediyor. Bak. *Mu'cemu'l-Buldan*, C. 3, sh. 231.

13 W. M. Ramsay, *a. g. e.*, sh. 308.

14 W. M. Ramsey, *a.g.e, sh.* 332.

15 W. M. Ramsay, *a.g.e*, sh. 333, 345.

16 Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, T. T. K. Yay. Ankara 1989, sh. 52.

17 Refet Yinanç, *a.g.e.*, sh. 39.

raş'ın güneyinde Göynük kalesinde"[19], "Göynük Maraş'ın güneyinde bir köydür"[20].

Yukarıda kaydettiğimiz bütün bu hataların, bölgenin hizatahi görülmemesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

TARİHÇE

Pek çok kez yakılıp yıkılmaya maruz kalan Hades'in tarihi oldukça eskilere gider. Hades'in İslamiyetin zuhurundan önce de var olduğu söylenmektedir[21]. Şehrin kalesi daha Hz. Ömer zamanında Iyaz b. Ganm kumandasında bir Arap kıtası tarafından fethedilmiştir[22].

Emeviler Anadolu'ya yaptıkları akınlarda Hades yolunu kullanmışlardır. Son Emevi Halifesi Mervan b. Muhammed (744-750) zamanında çıkan iç karışıklıklardan faydalanan Bizanslılar; Hades'e hücum ederek şehri yakıp yıkmışlardır. Abbasi Halifesi el-Mehdi (775-785) zamanında ünlü kumandan Hasan b. Kahtaba'nın tavsiyesi üzerine Hades'in yeniden inşasına girişildi. 779 veya 785-86 senelerinde şehir yeniden kuruldu. Şehre Halifenin adına izafeten el-Mehdiye, el-Muhammediye verildi ise de bu isim tutmadı ve şehir eski adını taşımakta devam etti. Şehre 4000 maaşlı asker yerleştirdi ve Malatya, Sümeysat(Samsat), Simsat, Kisam, Dülük ve Ra'ban denilen yerleşim merkezlerinin ahalisinden de 2000 kişi buraya getirilp yerleştirildi.

Vakidi'nin ifadesine göre; "binaların sağlam yapılmaması nedeni ile bu yılda kışın şiddetli geçmesi ve yağmurların da etkisiyle şehrin surları çöktü. Bu esnada Bizanslıların şehre saldırmasıyla asker ve halk dağıldı." Böylece şehir bir kere daha harabe haline geldi.

Şehrin stratejik bakımdan önemli bir mevkide bulunması nedeni ile Harun er-Reşid(786-809); Hades'i elinde tutan Bizanslıları şehirden çıkardı. Şehrin yeniden imarına girişti ve askeri garnizon yerleştirdi ve onu hudut eyaletlerinin(Suğur) en önemlilerinden biri haline getirdi.

Abbasilerin zayıflamasıyla ortaya çıkan devletlerden biri de Hamdanoğulları idi. Hamdani hükümdarı Seyfüddevle 944 yılından itibaren Bizanslılar ile savaşa başladı ve Bizansa akınlarda bulundu. Bunun ilk safhası başarılı geçmedi. Fokas 337 (948-949) yılında Maraş ve Hades'i aldı, Hades'i yeniden tahrip edip yaktı. Bunun üzerine Seyfuddevle 950'de Bizans topraklarına bir sefer düzenledi ise de muvaffak olamadı. Ancak Seyfuddevle

19 Refet Yinanç, *a.g.e.*, sh. 4. Diğer bir yanlışlığın da Türkiye'de Göynük adı ile anılan yerleşim merkezlerinin birden fazla olmasından kaynaklandığına şahit oluyoruz. Prof. Dr. Faruk Sümer, adını kaydettiğimiz makalesinde, dergiyi düzenleyenlerin hatası olsa gerek tam sayfa Akşemseddin'in resmini vererek alt yazısında da Akşemseddin'in İstanbul'un fethinden sonra Göynük'e yerleştiği belirtilmektedir. Halbuki Akşemseddin'in yerleştiğini Göynük günümüzde Bolu'ya bağlı bir ilçedir.

20 Refet Yinanç, *a.g.e.*, sh. 121.

21 Faruk Sümer, *a.g.m.*, sh. 6.

22 Yakut el-Hamevi, *a.g.e*, c. 3. sh. 231, Hades Mad/İA, Faruk Sümer, İslam Tarihçilerinden Belazuriye (öl. 892) istinaden Hades'in Hz. Ömer zamanında (734-744) Habib b. Mesleme tarafından fethedildiğini belirtiyor. Bkz. *a.g.m*, sh. 6.

bu yenilgilere direndi. 953 yılında Bizanslılara karşı zafer kazandı. Hades'in yeniden imarı ile bizzat ilgilendi. Bardas Fokas yeniden 50.000 kişilik bir ordu ile Hades önüne geldi. Seyfuddevle Fokası burada ağır bir hezimete uğrattı. Zaferden sonra Hades'in inşasına devam edildi. 954 kasımında şehrin inşası tamamlandı.

Seyfuddevle'nin zaferleri bu tarihe kadar devam etti. Babası Bardas Fokas'ın yerine Şark domestikosu olan Nikefor Fokas kumandasında Bizanslılar yeniden taarruza geçtiler. 957'de Hades'in surlarını yıktırıp halkını Haleb'e gönderdi. Şehir Bizanslılara teslim oldu. Seyfuddevle ise buna sessiz kaldı. Hades bu tarihten itibaren Bizanslıların elinde harab bir vaziyyette varlığını devam ettirdi.

Konya Selçuklu hükümdarı Mesud 545/1150'de şehri tekrar aldı. Şehir; Selçukluların elinde Sis Ermenilerinden Haysum'un babası Konstantin'in almasına kadar devam etti. Konstantin Selçukluların Moğol hakimiyeti altına düşmesini fırsat bilerek 1258'de Hades'i kontrolüne aldı. Konstantin böylece Halep'den Elbistana giden büyük askeri yola hakim durumda idi. Anadolu ile Suriye arasında en işlek yolun kilidini eline geçirmiş bulunuyordu. Şehirde üslenen Ermeniler, tüccar kafilelerini vurmakta, serbest geliş gidişlerine mani olmakta idiler. Bu konuda Sis kralının dikkati çekilmekle birlikte netice alınamayınca Memluk Hükümdarı Baybars Halep Emiri Hüsameddin Ayıntabiyi şehri zapta memur etti. 672/1273 yılında şehir alındı. Yakaladıklarını katl ve esir ettiler, her tarafı baştan başa yakıp yıktılar[23].

Hades Osmanlılara gelinceye kadar önemini koruyarak varlığını sürdürmüştür. Dulkadirli idaresinde de Göynük geçidinin stratejik ehemmiyeti devam etmiş olacak ki Memluk kumandanları ordusunu bu geçitten geçirmek istemişlerdir[24]. Göynükte bulunan Dulkadirlilere mensup Bişan ailesi emrindeki Dokuz cemaatine, Memluk Sultanı Ferecin Halep valisi olan Korkmazın 1410'larda bir baskın düzenlemesi de şehrin canlılığını devam ettirdiğini göstermektedir[25]

Kaynaklar şehrin 9. yüzyılın sonlarında Maraş büyüklüğünde olduğunu belirtmektedirler[26]. Şehrin kalesi, yakınında bulunan "el-Uhaydab" veya "Uhaydib" yani; "Kamburcuk" denilen tepe üzerinde kain idi. Şehrin su şebekesine sahip olduğu bu güne kadar gelmiş kalıntılardan anlaşılmaktadır. Şehirde Süryani cemaatine ait bir de Piskoposluk bulunduğu kaydedilmektedir. Diğer bir kaynağımız (Ramsay) Maraş ve Hades'in tek bir Piskoposluğa tabi olduğunu belirtiyor. 10. yüzyıl coğrafyacılarından el-İs-

23 Yakut el-Hamevi, a.g.e, c. 3, sh. 231-232, *İslam Ansiklopedisi*, Hades Mad, Faruk Sümer, *a.g.e, sh. 6-8., Mükrimin Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", T.T.E.M.*, İstanbul 1341, No: 85, sh. 98-99, Refet Yinanç, *a.g.e*, sh. 4, Fikret Işıltan, "Seyfud-Devle" Mad. *İslam Ansiklopedisi*, c. 10, sh. 538, Şahin Uçar, *Anadoluda İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yay. İst. 1990. sh. 125.

24 Refet Yinanç, *a.g.e*, sh. 52.

25 Refet Yinanç, *a.g.e.*, sh. 39.

26 Hades Mad. *İslam Ansiklopedisi*.

tahri Hades ile Maraş'ın iki mamur şehir olduğu, her iki şehirde de bol su, geniş ekili arazi ve çok ağaç bulunduğunu bildirir[27].

Yakut eserinde Seyfuddevle'nin zafer yıllarında Hades ile alakalı şair Mütenebbi'nin ve Ebu'l-Hasan b. Küçük'ün söylediği şiirlerinden birer kıtasını zikretmektedir. Yine Yakut Hades'li muhaddislerin isimlerini derc etmiştir. Bunlar: Ömer b. Züraretü'l-Hadesi, Ali b. el-Hasan el-Hadesi, Ebu'l-Velid Ahmet b. Cenabı'l-Hadesi'dir[28].

OSMANLI DÖNEMİNDE GÖYNÜK

Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı idaresine geçip, Osmanlı'nın bir eyaleti olması ile birlikte Göynük'ün eski stratejik ehemmiyetini yitirdiğini söyleyebiliriz. Zira artık Göynük bir hudut şehri (suğur) değil, Osmanlı Devleti'nin bir iç bölgesi (hinterland)'dir.

Osmanlı Döneminde (16. yüzyıl) Göynük ile ilgili önemli bilgileri, Tapu Tahrir Defterleri adı verilen tarihi dökümanlardan elde ediyoruz. Bilindiği gibi, Osmanlılar yeni fethettikleri yerlerde ilk iş olarak tahrir yaptırmışlardır. Yapılan tahrirle; fethedilen bölgenin nüfus ve arazileri kayd edilerek, hasılat ve vergi gelirlerinin bilinmesi ile tımar sisteminin tesis ve tatbikine geçilerek o ülke veya bölge Osmanlı Devleti'nin bir livası veya vilayeti haline getirilirdi[29]. Yapılan tahrirler sonucu teşekkül eden tahrir defterleri, bulunduğu dönemin özellikle ait olduğu bölge veya vilayetin iktisadi ve içtimai yapısının aydınlığa kavuşmasında en önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Dulkadir Beyliği'nin Osmanlı'ya iltihakından sonra bölgede muhtelif tahrirler yapılmıştır. İlk tahririn sonuçları Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 402. No ile kayıtlı defterde yer almaktadır. Maraş bölgesinde ilk tahrir; çeşitli sebeplerle patlak veren bazı isyan hadiseleri nedeni ile beyliğin iltihakından birkaç sene sonra gerçekleştirilebilmiştir. Bu nedenle adı geçen defterin tarihi 1526 veya bu yılı takip eden yıllar olması gerekir[30].

Bu ilk tahrir defterine göre Göynük bir nahiye olarak gözükmektedir[31]. Asıl itibari ile Göynük de bir köy olmakla beraber, nahiyeye adını vermiş ve nahiyenin merkezi olmuştur. Defterde Göynüğe bağlı şu köy ve mezralar kayıtlıdır:

a) Köyler: 1) Göynük(nahiye merkezi) 2) Helete 3) İneklü 4) Yalangoz 5) Armağan 6) Kaldırım.

b) Mezralar: 1) Sakıp 2) Kayapınar 3) Olcan 4) Balgar 5) Gelünlüce(Çelüklüce) 6) Meydancık 7) Sarbanlu

27 Yakut, *a.g.e*, sh. 231, Faruk Sümer, a.g.m, sh. 8, Hades Mad. *İslam Ansiklopedisi*, W. M. Ramsay, *a.g.e.*, sh. 308.

28 Yakut el-Hamevi, *a.g.e*, c. 3 sh. 232.

29 Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayıntap Livası*, İ. Ü. Türk İktisat ve İçtimaiyyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yay. İst. 1988, sh. 13.

30 Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *a.g.e.*, sh. Giriş XXIX.

31 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tapu-Tahrir Defteri* No: 402, sh. 908-914.

Bu ilk tahrir defterindeki bilgilerle daha sonraki tarihlerde yapılan tahrirdeki bilgileri kıyasladığımızda, bu defterde vergi yükümlülerinin, vergi kalemlerinin ve vergi miktarının daha az olduğu görülmektedir. Yine aynı defterde diğerlerinden farklı olarak "Adet-i Salgun-ı Kebir" adı altında "Gallat" dan yani buğday ve arpadan alınan öşrün yarısı reayadan alınmıştır. Salgun terimi; her çeşit avarız vergisini içine almaktadır. Avarız; Osmanlı Devleti'nde başta savaş harcamaları olmak üzere devletin aniden beliren ve büyük masrafları gerektiren bazı kamu hizmetlerini ifa edebilmek için ahaliden tahsil ettiği mutat ve muayyen olmayan vergiye ad olmuştur[32]. Dikkati çeken bir husus salgun'un bütün köy ve mezraalara şamil olmamasıdır. Mesela, Helete köyü ile Gelünlüce (veya Çelüklüce), Meydancık (bugün Meydan köyü), Sarbonlu (bu gün Savran köyü) mezralarından Salgun vergisi alınmamıştır. (402 No'lu deftere göre vergi kaynakları için bkz. EK-1)

Maraş ile ilgili diğer bir tahrir defteri yine Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 998 No ile kayıtlı defterdir. Katalogda ve defterin başında defterin tarihi 929/1523 ve 932/1526 olarak kayıtlı ise de, bu her iki tarihten bir müddet sonra defterin tanzim edildiğini tahmin etmekteyiz. 929/1523'ün bu defterin tarihi olması mümkün değildir. Çünkü daha 1526 yılında bile bazı isyan hadiseleri bölgede tahririn sağlıklı bir şekilde yapılmasını engellemiştir. Adı geçen defter bir icmal defteridir. Defterde ayrıca, Maraş'ın dışında muhtelif bölgelere ilişkin veriler bulunmaktadır. Maraş'a ait bilgiler defterin sadece belli bir bölümünü kapsamaktadır.

Bu kaynağımıza[33] göre, Göynük nahiyesinde 6 köy ve 11 mezra bulunmaktadır. Bunlar:

a) Köyler: 1) Göynük 2) Helete 3) İneklü 4) Yalangoz 5) Armağan 6) Kaldırım

b) Mezralar: 1) Sakıp 2) Kayapınar 3) Olcan 4) Balgar 5) Gelünlüce 6) Meydancık 7) Karaşeyh(Karaseç) 8) Ağcaalan 9) Hasırcı 10) Bulgara 11) Talh

Nahiye genelinde vergi ile yükümlü 148 (138 yazılı) kişi kaydedilmiştir. 1 Hatip, 1 müezzin, 4 imam(3 yazılı), 10 vazifehor, 1 sipahi, 3 kethüda, 26 mücerred (bekar erkek), 3 adet çeri(asker) bulunmaktadır. Toplam vergi miktarı ise 48.713 akçedir. Bu verilerin köylere göre dağılımı şöyledir:

---

32 Geniş bilgi için bkz, Abdurrahman Vefik, *Tekalif Kavaidi*, İst. 1328, sh. 98-99, M: Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Avarız. Mad. c. 1, sh. 112 v.d, Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, c. 1, sh. 192, c. 2, sh. 250. Ancak Salgunun bu tanımlamanın dışında bazı hususiyetleri vardır. Salgunda devletin ihtiyaçları sözkonusu olmamaktadır. Bölgenin sancak beği, toprak kadısı gibi önde gelenleri reaya üzerine ayni vaya nakdi olmak üzere bir takım vergiler tarh etmektedir. Osmanlı'da aldığı tatbik şekilleri ile ilgili olarak bak. Akgündüz *a.g.e.* c. 5 sh.358, c. 6, sh. 232.

33 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tapu-Tahrir Defteri*, No: 998, sh. 434.

Köyün adı	Hane	Müezzin	Hatip	İmam	Kethuda	Sipahi	Vazife hor	Mücer-red	Çeri	Vergi Hasılı
Göynük	46	1	1	2	2	1	10	10		7805
Helete	36			1				3	1	3647
İneklü	16				1			6	1	2415
Yalangoz	34			1	1			7	1	8879
Armağan	16									4544
Kaldırım										2354
TOPLAM	148	1	1	4	4	1	10	26	1	29644

Mezralardan elde edilen vergi gelirlerinin dağılımı ise şöyle;

Mezda Adı	Hasıl
Şakıb	457
Kayapınar	3247
Olcan	4809
Balgar	1254
Gelünlüce	448
Meydancık	2746
Karaşeyh	560
Ağcalan	384
Hasırcı	640
Bulgara	1920
Talh	2604

Maraş için yapılan 1563 tarihli diğer bir tahrir defteri, muahhar olması nedeni ile Göynük nahiyesi ile ilgili daha bilgileri elde etmekteyiz[34]. Defterdeki verilerden vergi yükümlülerinin, vergi kalemlerinin ve verginin miktarının arttığını anlıyoruz.

Nahiye bütününde vergi mükelleflerinin ve bir hizmet mukabili reayanın mükellef olduğu vergiden muaf olan hizmet erbabının, bir çift yer veya daha az arazi üzerinde ziraat yapanların köylere göre dağılımını bir tablo ile gösterelim.

Köyün Adı	Nefer	Bennak	Mücer-red	Çift	Nim Çift	Müez-zin	Hatip	Kethu-da	Sipahi ve Sipahezade	Piri Fani	Muaf
Göynük	150	60	55	6	27	1	1		15	2	7
Şakıb	8	5	3								
Armağan	36	5	21	10							
Yalangoz	75	37	11		26			1			
İneklü	36	19	12	5							
Talh	80	45	17		18						
Meydancık											
Helete	108	31	45	13	16				11	3	3
Toplam	493	202	165	34	87	1	1	1	26	5	10

Kaynak: 1563 tarihli tahrir defteri.

34 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *a.g.e.*, c. 1, sh. 242-250.

Nahiye merkezinde muaf olarak kaydettiğimiz 7 kişi Şeyh Çoban'ın evlatları olarak geçmektedir. Yine Şeyh Çoban'ın evlatlarından 1 hatip ve 1 pirifani daha bulunmaktadır. Bu iki kişiyi pirifani ve hatip sütununa ekledik. Helete'de muaf kaydettiğimiz 3 kişi ile ilgili "Cemaat-ı Hoca Fakihlü, tabi-i taife-i Zakirlü, muafiyet anir-rüsüm ve'l--avarız" yani Zakirlü taifesine tabi Hoca Fakihlü Cemaatinden olup her türlü olağan ve olağanüstü vergiden muaf oldukları şeklinde bir açıklama bulunmaktadır.

Nahiye genelinde buğday ve arpanın üretim kapasitesi alınan vergilerden bir ölçüde çıkarılabilir. Maraş geneline baktığımızda Camustil, Kurupınar, Kemer, Keferdiz, Kara Hayıt, Pazarcık, Aladinek, Zeytun ve Yenice Kale nahiyelerinde verginin oranı mahsulun sekizde biri, Bertiz ve Göynük nahiyelerinde ise mahsulün beşte biri olacağı Maraş kanunnamesinde açıklanmıştır[35]. Buradan hareketle Göynük nahiyesinde arpa ve buğday üretimini hesaplayalım. Vergi olarak alınan toplam buğday 2641.5 kilo'dur. Günümüz hesaplarıyla yaklaşık 67755 kg. tutmaktadır. Arpa ise 1535.5 kile olup 39385 kg. dır. Bu rakamları 5 ile çarptığımızda üretilen mahsül miktarını elde ederiz. Buğday 338775 kg. arpa 196925 kg. dır. Osmanlı Devleti gibi, ülke ekonomisinin zirai üretimle sıkı sıkıya bağlı olduğu bir devlette, bir nahiyenin bütün köy ve mezralarında gerçekleşen üretimin günümüz ölçülerine göre çok geride kaldığını söyleyebiliriz. (1563 tarihli deftere göre vergi kaynakları için bkz. EK-2)

Göynük geçidi; Osmanlılarda askeri stratejik önemini kaybetmekle beraber ticaret kervanları bu geçidi kullanmakta devam etmişlerdir. Celebkeşanlar da hayvanlarının güneye veya kuzeye naklinde geçitten istifade etmişlerdir. Dolayısıyla geçit, bu anlamda eskiden olduğu gibi önemini korumuştur. Öyle ki adı geçen geçitten geçen tüccar ve celebkeşanlardan alınan verginin yıllık hasılatı 40.000 akçedir. Bu miktar nahiye genelinden devlet namına sipahinin aldığı vergi içerisinde önemli bir orana sahiptir.

Göynük'ün merkezinde Murat Bey'in bina ettirdiği bir camii tahrirlerde yeralmaktadır. Murat Bey, Dulkadirli hükümdarı Süleyman Bey'in torunu olup Rüstem Bey'in oğludur. Camiin günümüze intikal edip etmediğini bilmiyoruz. Alaüddevye Bey köyün camii için bir arazi ve bir bağ vakfetmiştir. Arazinin yıllık hasılatı 512, bağın yıllık hasılatı 100 akçedir.

35 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *a.g.e.*, sh. 7-10, Aynı eserde Göynük nahiyesi ile ilgili bölümün başında "el-kısm mine'l-hums" ifadesi de beşte bir oranında vergi alınacağını tekid etmektedir. Bkz. sh. 242. Burada bir hususun açıklanmasında fayda vardır. Osmanlı Devletinde arazinin ekserisi miri arazi olduğu için öşür olarak adlandırılan bu resim şer'i öşür değildir. Bu nedenle sekizde bir; beşte bir gibi -öşür anlamına uymayan- ölçülerde alınması devletin ahaliye zulüm ettiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira, öşür adı altında alınan bu resimler bir bakıma kira anlamını taşımaktadır. Çünkü miri arazi sisteminde toprağın rakabesi (kuru mülkiyet, soyut mülkiyet) Beytülmal'a (devlet hazinesi), dolayısıyla devlete, tasarrufu ise ahaliye bırakılmıştır. Devlet toprağın verimine göre(verimli, verimsiz, sulu, kıraç gibi) toprağı işleyenden öşür namı ile vergisini almaktadır. Bu konuda Ebussuud Efendinin bir fetvası meseleye açıklık getirmektedir. Bkz. Ferudun Bey, *Münşeat-ı Salatin*, c. 2. sh. 392, Akgündüz, *a.g.e*, c. 1, sh. 141.

Göynükde yine Dulkadir Beylerinden Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey de bir zaviye yaptırmıştır. Zaviye için bir arazi, bir bağ ve bir değirmen vakfedilmiştir. Arazinin yıllık geliri 640, bağın 300, değirmenin 30 akçedir[36].

Göynük nahiyesine bağlı olan Helete'de ise Hicri 1216 (1801) tarihli bir camii bulunmaktadır. Camii Abdurrahman Ağa tarafından yaptırılmıştır. Günümüze intikal etmiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde nahiye genelinde bazı değişiklikler yapılmıştır. 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Göynük nahiyesine bağlı Helete, Sarban, Meydancık, İneklü gibi köy ve mezraların bir kısmı "Dağlı" nahiyesi adı altında bir nahiye teşekkül ettirilerek bu nahiyeye bağlanmışlardır. Dağlı nahiyesine şu köyler bağlıdır:

1) Helete 2) Hacılara 3) Azaplı 4) Sakarkaya 5) Sarban 6) Meydan 7) Çataltepe 8) Tacirlü 9) İnekli[37].

Bu defterin düzenlenişinden 5 yıl önceye ait bir vesikada (1260/1844) ise Göynük yine bir nahiye olarak anılmaktadır[38]

Kaynaklarımızda Göynük Nahiyesine bağlı olarak zikredilen Helete köyünün kurtuluş savaşı yıllarında Pazarcık Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin teşekkülünde önemli katkısı olmuştur. Cemiyetin, 17 kişilik kurucuları arasında Helete köyünden:

1) Mahmut Ağa'nın oğlu Büyük Mehmet Ağa

2)Büyük Salman Ağa

3) Helete Jandarma Karakol Kumandanı Maraşlı Benlioğullarından Postacı Haliloğlu Hafız Mehmet Efendi(Sezer)

4) Vakkas Ağa'nın oğlu Salman Çavuş bulunmaktadır.

Kurucular arasına Göynük köyünden ise, Uzun Yusuf Ağa katılmıştır[39]. Kaynaklarımızdan birine göre Helete'den Salman Ağazâde ve Salman Ağa T.B.M.M. tarafından kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmişlerdir[40]. Diğer kaynağımıza göre yukarda adı geçenlerin tamamına İstiklal Madalyası verilmiştir[41].

---

36 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *a. g. e.*, Giriş. XXXV, 243. Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, sh. 121, 133.

37 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Maliye Nezareti Nüfus Yoklama Defteri*, No. 1371, sh. 5 (1265/1849 tarihli.).

38 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İrade Meclis-i Vâlâ*, No; 1118. Vesikanın düzenlenmesine sebep olan hadise şudur; Arabistan Orduy-ı Humayunu için Maraş Eyaletinden tertip edilen redif askeri için eyalet dahilinde Göynük nahiyesi ahalisi hisselerine düşen ikiyüz redif askerini vermemek hususunda direnmişlerdir. Devletin buna karşı aldığı tedbirler v.s. yazışmalar vesikada yer almaktadır. Ancak vesikada köyler belirtilmemiştir.

39 Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi(Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990, sh. 148, A. Saim Emirmahmutoğlu, "Milli Mücadelenin Bilinmeyen Kahramanları," *Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş*, 66. yıl özel sayı, Ankara 1986, sh. 41.

40 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 106'ıncı İctima, I. celse 23 Mayıs 1926, Aktaran: Yaşar Akbıyık, *a.g.e*, sh.148. 29 No'lu dipnot.

41 A. Saim Emirmahmutoğlu, *a.g.m*, sh. 41.

Göynük bugün de aynı adla 300-400 nüfusu barındıran bir köy olarak varlığını devam ettirmektedir. Yukarıda adını zikrettiğimiz Saray(Bozlar) köyü ise daha kalabalık bir nüfusa sahiptir. Saray'a yeni belediyelik verilmiştir. Yazımızı burada noktalarken, yetkili mercilerin ve bölge halkının; muhtelif millet ve devletlerce çok önemli bir sınır şehri(suğur) olarak kabul edilmiş, nice savaşlara tanık olmuş, birkaç kere yakılmış, yıkılmış, yerleşim merkezi olarak en az 1500 yıllık bir tarihi olan ve tarihin bir döneminde Maraş'ın nüfusu kadar nüfusu barındırmış, Aksu'nun menbaından şehre kanallarla suyun getirildiği, hristiyanların elinde iken piskoposluk, müslümanların elinde iken cami, zaviye ve bunlara ait vakıfların bulunduğu kadim bir kültür ve medeniyet şehri olan Hades veya Göynük ismini göz ardı etmeyerek, yeni kurulan belediyeye bu iki isimden birini vermeleri üzerlerine düşen tarihi bir mesuliyettir. Zira 1526 tarihli tahrir defterinde bile Helete adı ile anılan büyük bir köyün adının Düzbağ'a tebdilinin hiç bir anlamı olmadığı gibi, kadim kültürleri bağrında taşımış bir şehrimizin adının şu veya bu şekilde, üzerinde tarihten gelen hiçbir hatıra taşımayan isimlerle yadedilmesinin de faydası yoktur.

Ümid ediyorum ki gerek yetkililer, gerekse bölge halkı bu duyarlılığı gösterirler.